

**รายงานสถานการณ์การแพทย์แผนไทย
การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐**

รายงานสถานการณ์การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๐

ที่ปรึกษา

นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์

อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

บรรณาธิการ

นายแพทย์ประพจน์ เกตุรากาศ

นางสาวรัชณี จันทร์เกษ

คณะบรรณาธิการ

คณะกรรมการพัฒนาระบบข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

สนับสนุนโดย

สำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)

พิมพ์ครั้งแรก พฤษภาคม ๒๕๕๐ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

สถานที่พิมพ์ : มนัสฟิล์ม โทรศัพท์ : ๐-๒๕๖๔-๓๐๘๒

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ

ประพจน์ เกตุรากาศ รัชณี จันทร์เกษ และคณะ

รายงานสถานการณ์การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๐

กรุงเทพฯ : มนัสฟิล์ม

๑๖๐ หน้า

๑. การแพทย์แผนไทย ๒. การแพทย์พื้นบ้าน

๓. การแพทย์ทางเลือก ๔. ระบบข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์

ISBN : ๙๗๘-๙๗๔-๗๖๖๙-๒๐-๖

จัดพิมพ์โดย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

ถนนติวานนท์ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐

โทรศัพท์ : ๐-๒๕๕๑-๗๘๐๔, ๐-๒๕๕๑-๒๖๐๐, ๐-๒๕๕๑-๗๘๐๖

โทรสาร : ๐-๒๕๕๑-๒๕๐๐, ๐-๒๕๕๑-๗๘๑๕

Website : <http://www.dtam.moph.go.th>

คำนำ

รายงานสถานการณ์การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๐ นับเป็นฉบับแรกของประเทศไทย ที่กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข ได้จัดทำขึ้นภายใต้โครงการพัฒนาระบบข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านไทย และการแพทย์ทางเลือก โดยได้รับทุนสนับสนุนเพิ่มเติมจากสำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เพื่อพัฒนาข้อมูลและสารสนเทศสำหรับการบริหารและพัฒนานโยบายด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและนำข้อมูลสำคัญมาใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งในการนี้ได้แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาระบบข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อจัดทำระบบข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก และพัฒนากลไกในการบริหารจัดการ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์เบื้องต้น

รายงานสถานการณ์ฉบับนี้ ได้รวบรวม ประมวล และสังเคราะห์ความรู้การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก ข้อเสนอแนะที่สำคัญ แนวทางในการพัฒนาระบบข้อมูล และทิศทางการวิจัยที่ควรมีการศึกษาและพัฒนาด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก ประกอบด้วย ๒ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ รายงานสถานการณ์ ๕ เรื่อง

๑. สถานการณ์กำลังคนด้านการแพทย์แผนไทย : ภาพรวม
๒. สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัย และพัฒนาการแพทย์แผนไทย
๓. สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ
๔. สถานการณ์การใช้บริการด้านการแพทย์แผนไทยในสถานบริการสาธารณสุขของประเทศ
๕. สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย

ส่วนที่ ๒ บทความที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญ วิทยากร ผู้นำเสนอผลการวิเคราะห์สถานการณ์ นักวิชาการ นักพัฒนา เครือข่ายหมอพื้นบ้าน ที่ได้มีส่วนในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ในการอ้างอิง สถานการณ์การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก และตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาระบบข้อมูลการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกต่อไป

นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์
อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
พฤษภาคม ๒๕๕๐

สารบัญ

คำนำ
สารบัญตาราง
สารบัญแผนภูมิ

ส่วนที่ ๑	รายงานสถานการณ์การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก	
	๑๑ สถานการณ์กำลังคนด้านการแพทย์แผนไทย ภาพรวม	๒
	๑๒ สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัย และพัฒนาการแพทย์แผนไทย	๑๐
	๑๓ สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ	๑๖
	๑๔ สถานการณ์การใช้บริการด้านการแพทย์แผนไทย	๒๓
	ในสถานบริการสาธารณสุขของประเทศ	
	๑๕ สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย	๓๓
ส่วนที่ ๒	บทความการศึกษาสถานการณ์การแพทย์แผนไทย	
	การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก	
	๑๖ การศึกษาข้อมูลกำลังคนด้านการแพทย์แผนไทย : ภาพรวม	๔๕
	ยงศักดิ์ ตันติปฏิภน	
	๑๗ สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัย และพัฒนาด้านการแพทย์แผนไทย	๗๖
	สมภาพ ประธานธรรารักษ์	
	๑๘ สถานภาพและทิศทางการวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ	๙๐
	เสาวณีย์ กุลสมบุรณ์ และรุจิราภ อรรถสิขัฐ	
	๑๙ สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย	๑๐๘
	ปรียา มิตรานนท์	
	๒๐ สถานการณ์การจดสิทธิบัตรและกระบวนการค้นคว้าต่อยอด	๑๒๕
	องค์ความรู้การแพทย์แผนไทย	
	พร้อมจิต ศรลัมพ์	
	๒๑ การวิเคราะห์ระบบข้อมูลสถานการณ์การใช้ยาไทยและสมุนไพร	๑๓๔
	อาทร รวีไพบุลย์	
ภาคผนวก		
	คำสั่งคณะกรรมการพัฒนาระบบข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์	๑๔๖
	การพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก	

สารบัญตาราง

ส่วนที่ ๑

สถานการณ์การจัดการความรู้วิจัย ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ

ตารางที่ ๑	แสดงการจำแนกจำนวนและประเภทของงานวิจัย ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ ระหว่างปี ๒๕๓๕- ๒๕๔๘	๑๗
------------	---	----

สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย

ตารางที่ ๑	จำนวนและร้อยละประชากรที่ป่วยหรือรู้สึกไม่สบาย ๑ เดือนก่อนสัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘ จำแนกตามเพศที่วราชอาณาจักร	๓๕
------------	--	----

ส่วนที่ ๒

การศึกษาข้อมูลกำลังคนด้านการแพทย์แผนไทย : ภาพรวม

ตารางที่ ๑	เลขทะเบียนผู้ประกอบการโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๔๘	๕๐
ตารางที่ ๒	เลขทะเบียนผู้ประกอบการโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๔๘	๕๐

สถานภาพและทิศทางการวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ

ตารางที่ ๑	แสดงการจำแนกจำนวน ประเภทและสัดส่วนของงานวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ	๙๓
------------	--	----

สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย

ตารางที่ ๑	จำนวนและร้อยละของประชากรที่ป่วยหรือรู้สึกไม่สบาย ๑ เดือนก่อนสัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๘ จำแนกตามเพศที่วราชอาณาจักร	๑๑๔
ตารางที่ ๒	จำนวนและร้อยละของประชากร จำแนกตามวิธีการรักษาพยาบาลการป่วย/รู้สึกไม่สบาย พ.ศ. ๒๕๔๖/๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘ จำแนกตามเพศ ที่วราชอาณาจักร	๑๑๕
ตารางที่ ๓	จำนวนและร้อยละของประชากร จำแนกตามโครงสร้างอายุ และวิธีการรักษาพยาบาล พ.ศ. ๒๕๔๖/๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๑๑๖
ตารางที่ ๔	จำนวนและร้อยละของประชากร จำแนกตามการศึกษาที่สำเร็จ และวิธีการรักษาพยาบาล พ.ศ. ๒๕๔๖/๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๑๑๘
ตารางที่ ๕	จำนวนและร้อยละของประชากร จำแนกการทำงานตามประเภทอุตสาหกรรม และวิธีการรักษาพยาบาล พ.ศ. ๒๕๔๖/๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๑๑๙
ตารางที่ ๖	จำนวนและร้อยละของประชากร จำแนกตามอาชีพ และวิธีการรักษาพยาบาล พ.ศ. ๒๕๔๖/๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๑๒๐
ตารางที่ ๗	จำนวนและร้อยละของประชากร จำแนกตามกลุ่มโรคสำคัญ ๖ อันดับแรก และวิธีการรักษาพยาบาล พ.ศ. ๒๕๔๖/๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๑๒๑

สถานการณ์การจัดสิทธิบัตรและกระบวนการค้นคว้าต่อยอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

ตารางที่ ๑	สิทธิบัตรยาระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๖-๒๐๐๖	๑๒๘
------------	-------------------------------------	-----

การวิเคราะห์ระบบข้อมูลสถานการณ์การใช้ยาไทยและสมุนไพร

ตารางที่ ๑	ภาพรวมของระบบสารสนเทศด้านสมุนไพรและยาไทย	๑๔๐
------------	--	-----

សារប័ណ្ណផែនការ

ส่วนที่ ๑

สถานการณ์กำลังคน ด้านการแพทย์แผนไทย : ภาพรวม

[illegible]

สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัย และพัฒนาการแพทย์แผนไทย

แผนภูมิ ๑	ผลงานวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๗ จำแนกตามกลุ่มวิจัย	๑๑
แผนภูมิ ๒	การวิจัยสมุนไพรแบบที่นักวิจัยใช้ความถนัดของตนเองเป็นศูนย์กลาง	๒๓
แผนภูมิ ๓	การวิจัยสมุนไพรแบบมุ่งเป้าใช้ผลิตภัณฑ์เป็นศูนย์กลาง	๑๒
แผนภูมิ ๔	ลำดับความสำคัญของการวิจัยและการจัดการความรู้การแพทย์แผนไทย	๑๓

สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัย ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ

แผนภูมิ ๑	แสดงจำนวนและการกระจายตัวของหมอพื้นบ้าน	๑๗
แผนภูมิ ๒	แสดงสัดส่วนของงานวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ	๑๙

สถานการณ์การใช้บริการด้านการแพทย์แผนไทยในสถานบริการสาธารณสุขของประเทศไทย

แผนภูมิ ๑	การใช้บริการการแพทย์แผนไทย จำแนกตามเขต (ตุลาคม ๒๕๔๘-มีนาคม ๒๕๔๙)	๒๔
แผนภูมิ ๒	การจัดการบริการการแพทย์แผนไทยระดับ ๒ ขึ้นไป ในโรงพยาบาลศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไป (ตุลาคม ๒๕๔๘-มีนาคม ๒๕๔๙)	๒๕
แผนภูมิ ๓	การจัดการบริการการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลชุมชนตามเขต (ตุลาคม ๒๕๔๘-พฤษภาคม ๒๕๔๙)	๒๖
แผนภูมิ ๔	สถานื่อนามัยที่จัดบริการการแพทย์แผนไทยตามเขต (ตุลาคม ๒๕๔๘-พฤษภาคม ๒๕๔๙)	๒๖
แผนภูมิ ๕	รูปแบบการใช้บริการการแพทย์แผนไทย	๒๗
แผนภูมิ ๖	โรคและอาการของผู้มารับบริการ	๒๘
แผนภูมิ ๗	ภาพรวมของผู้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทยทุกประเภท	๒๘

สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย

แผนภูมิ ๑	แผนผังแนวทางการศึกษาการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ	๓๔
แผนภูมิ ๒	ร้อยละของประชากรจำแนกตามวิธีการรักษาพยาบาลเมื่อป่วย/รู้สึกไม่สบาย พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๖
แผนภูมิ ๓	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร และการไปหาหมอพื้นบ้าน/ หมอแผนโบราณ จำแนกตามเพศ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๗
แผนภูมิ ๔	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร จำแนกตามโครงสร้างอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๗
แผนภูมิ ๕	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยการไปหาหมอพื้นบ้าน/หมอแผนโบราณ จำแนกตามโครงสร้างอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๘
แผนภูมิ ๖	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร จำแนกตามระดับการศึกษาที่สำเร็จ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๘
แผนภูมิ ๗	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยการไปหาหมอพื้นบ้าน/หมอแผนโบราณ จำแนกตามระดับการศึกษาที่สำเร็จ พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๙
แผนภูมิ ๘	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร จำแนกตามการประกอบอาชีพ ๓ ลำดับสูงสุด พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๓๙
แผนภูมิ ๙	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยการไปหาหมอพื้นบ้าน/หมอแผนโบราณ จำแนกตามการประกอบอาชีพ ๓ ลำดับสูงสุด พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๔๐
แผนภูมิ ๑๐	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร จำแนกตาม ๕ ลำดับแรกของกลุ่มโรค พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๔๑
แผนภูมิ ๑๑	ร้อยละของประชากรที่รักษาโดยการไปหาหมอพื้นบ้าน/หมอแผนโบราณ จำแนกตาม ๕ อันดับแรกของกลุ่มโรค พ.ศ. ๒๕๔๖, ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘	๔๑

[illegible]

สถานการณ์การจัดการความรู้ วิจัย และพัฒนา ด้านการแพทย์แผนไทย

แผนภูมิ ๑	ผลงานวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗ จำแนกตามกลุ่มงานวิจัย	๘๐
แผนภูมิ ๒	ผลงานวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรด้านคุณภาพสมุนไพรตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗	๘๐
แผนภูมิ ๓	ผลงานวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรด้านพิษจนประสิทธิภาพของสมุนไพรตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗	๘๐
แผนภูมิ ๔	ผลงานวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรด้านความปลอดภัยของสมุนไพรตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗	๘๑
แผนภูมิ ๕	การวิจัยสมุนไพรแบบที่นักวิจัยใช้ความถนัดของตนเองเป็นศูนย์กลาง	๘๒
แผนภูมิ ๖	การวิจัยสมุนไพรแบบมุ่งเป้าใช้ผลิตภัณฑ์เป็นศูนย์กลาง	๘๒
แผนภูมิ ๗	ลำดับความสำคัญของการวิจัยและการจัดการความรู้การแพทย์แผนไทย	๘๔

สถานการณ์สำรวจอนามัยและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย

แผนภูมิ ๑	จำนวนและร้อยละของประชากรที่ได้รับการรักษาและไม่รักษาจากอาการป่วย/รู้สึกไม่สบาย พ.ศ. ๒๕๕๖, ๒๕๕๗ และ ๒๕๕๘ (จำนวน : พันคน)	๑๑๔
แผนภูมิ ๒	ร้อยละของประชากรจำแนกตาม ๕ อันดับแรกของกลุ่มโรคที่ใช้การรักษาโดยการ ใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร พ.ศ. ๒๕๕๖, ๒๕๕๗ และ ๒๕๕๘	๑๒๒
แผนภูมิ ๓	ร้อยละของประชากรจำแนกตาม ๕ อันดับแรกของกลุ่มโรคที่ใช้การรักษาโดยการ ไปหาหมอพื้นบ้าน/หมอแผนโบราณ พ.ศ. ๒๕๕๖, ๒๕๕๗ และ ๒๕๕๘	๑๒๒

สถานการณ์การจดสิทธิบัตรและกระบวนการค้นคว้าต่อยอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

แผนภูมิ ๑	จำนวนสิทธิบัตรยาระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๖-๒๐๐๖	๑๒๙
แผนภูมิ ๒	การกระจายของหัวเรื่องสิทธิบัตรยาระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๖-๒๐๐๖	๑๒๙

การวิเคราะห์ระบบข้อมูลสถานการณ์การใช้ยาไทยและสมุนไพร

แผนภูมิ ๑	กรอบระบบข้อมูลสมุนไพรและยาไทย	๑๓๙
-----------	-------------------------------	-----